

'Toeback suygen' en zijn gevolgen

Bij de in 1980/81 uitgevoerde opgraving in de kapel van het voormalige St. Jobsgasthuis aan de Nieuwe Daalstraat - de opgravers spraken van 'St. Job aan het Spoor' - werden skeletresten van meer dan duizend individuen geborgen. Zij werden daar van circa 1500 tot 1800 begraven, waarbij - om plaats te maken - tussentijds wel eens werd geruimd en collectief (en ongenueanceerd!) herbegraven. Qua datering kon op redelijk aannemelijke gronden een tweedeling in de populatie getroffen worden.

In de jongste categorie - tussen ca. 1650 en 1800 ter aarde besteld - werden bij een aantal schedels in de gebitten merkwaardige hiaten in de tandenrijen en de daarachter liggende kiezen opgemerkt. Er was geen sprake van aantasting (cariës), noch van afgebroken stukken door welke oorzaak (ante of post mortem) ook. Gezien de ronde vormen der hiaten en hun spiegelgladde begrenzingen betrof het kennelijk slijtage als gevolg van het roken van de bekende witaardewerken pijpjes.

Glazuur van tanden en kiezen (op micro-niveau opgebouwd uit prismata van hydroxylapatiet) is het hardste en meest slijtvaste weefsel van het menselijke organisme, geen wonder gezien de kauw- en maal-functie van het gebit als inlei-

ding tot de spijsvertering. Desalniettemin kan er slijtage optreden en bij de gebitten in oude (opgegraven) populaties wordt dat niet zelden in aanzienlijke mate opgemerkt. Zolang er van weinig sociale differentiatie in leefgemeenschappen sprake is, met een doorgaans eenvoudig (grob) en uniform dieet, vormt de mate van slijtage - 'attritie' genoemd - van een gebit één van de criteria voor het schatten van de leeftijd bij de dood van de desbetreffende individuen. Met voorbijgaan aan te specialistische aspecten van, en ook menigerlei voorbehoud bij, deze methode van leeftijdsschatting, vormt de mate van slijtage immers de neerslag van de functieduur van het gebit. En die weerspiegelt op zijn beurt weer de levensduur van het individu. De gemiddelde leeftijd bij overlijden op populatieniveau is een belangrijk demografisch gegeven bij oudheidkundige studies.

Bij de toenemend 'geciviliseerde' mens wordt attritie ten behoeve van leeftijdsschatting eveneens toenemend onbetrouwbaar en in feite onbruikbaar. Dat geldt zeker voor de huidige mens, die - in het algemeen gesproken - toch wel

een voorkeur heeft voor 'op de tong smeltend vlees' en 'uit flesjes drinkbare appels'.

Naast deze (vroeger) door de kauwfunctie bepaalde typische attritie, bestaat er ook een atypische vorm van slijtage, de zogeheten 'abrasie'. In sommige gemeenschappen werd en wordt het gebit - vooral uiteraard de tanden - wel eens als hulpmiddel bij bepaalde werkzaamheden gebruikt. Men spreekt wel van de 'tool function' van het gebit. Het - bijvoorbeeld - steeds maar weer afbijten van garen (naaisters) en het soepel bijten/kauwen van leer (Eskimo's) leiden tot kleinere of grotere slijtage en op den duur zelfs wel tot het wegslijten van gehele tandkronen. Karakteristiek zijn daarbij de spiegelgladde slijtvlakken.

Ook bij deze pijproker van wel-er - die bij een brede glimlach een wat griezelige aanblik zal hebben geboden - kan eigenlijk wel van 'toolfunction' gesproken worden. De tanden en kiezen werden voor het vastklemmen van de pijp gebruikt en - gezien de daaraan verbonden gevolgen - ook misbruikt. Het aardewerk bleek niet alleen slijtvaster, maar ook dusdanig 'abrasief' te werken, dat het glazuur en even later het tandbeen bij het regelmatige contact met de pijp het onderspit dolven. Dat deze abrasie doorgaans snel verliep is op te maken uit het feit dat de 'zenuwkamers' van de tanden wel eens open kwamen te liggen, wat niet alleen met flinke pijn gepaard ging, maar vervolgens ook tot infectie en wortel(kaak)ontstekingen leidde. Geen paniek, vond de pijpgenieter, hij verplaatste zijn geliefde pijpje dan wel naar een andere plaats en genoot onverstoord voort!

Het is mogelijk en ook wel boeiend om van dit individu de dynamiek van het rokersleven uit het bij zijn overlijden statisch geworden gebitsbeeld te reconstrueren. Uit allerlei details is af te leiden dat het vrij waarschijnlijk is dat de tabakzuig-loopbaan al op jonge leeftijd aan de rechterkant van het gebit een aanvang nam: eerst tussen de hoektand en de erachter liggende kies, daarna vlak vóór diezelfde hoektand. Daarbij had de roker redelijk geluk, evenals later trouwens bij de hieropvolgend benutte locaties aan de linkerkant. Daar werd de pijp steeds verder naar achter geschoven, totdat de mondhoek geen verdere rek toeliet. Van de minstens twaalf daarvoor in aanmerking komende zenuwkamers werden er maar zo'n 3 à 4 geopend. Het weefsel in het merendeel ervan was tot het treffen van tegenmaatregelen in staat. Dat zette namelijk doeltreffend een beschermende laag tandbeen in de zenuwholte af (secundair tandbeen) op de bedreigde plaatsen. Het is een proces dat ook bij (langzaam verlopende) cariës kan optreden.

De hiaten echter werden op al die plaatsen in dit gebit langzamerhand en achtereenvolgens dusdanig groot, dat de pijp - zelfs bij gesloten kaken - niet meer vastgeklemd kon worden.

De zoveelste plaats werd bij deze man - die nauwelijks 40 jaar oud werd - precies in het midden gevonden. Ofschoon ook hier nog menig pijpje werd genoten, was er ook het laatste bij.

19 november

Op zondag 19 november organiseert St. Watteyn Kunstproducties een wandeling langs Jugendstil-panden in Utrecht. Tijdens deze tocht zal blijken, dat in Utrecht een nogal geometrische en sobere stijl populair was, zeker in vergelijking met de veel uitbundiger Franse en Belgische varianten van de Art Nouveau. Ondanks dat men in Utrecht regelmatig Jugendstilvervormen invoegde in de zogenaamde historiserende stijlen, zijn er ook mooie voorbeelden te geven van 'zuivere' Jugendstilarchitectuur, welke tijdens deze wandeling ook nader bekeken zullen worden.

Tijd: 14.00 tot ca. 15.30 uur

Prijs: f 25,- incl. syllabus

Opgeven: bij St. Watteyn

Kunstproducties,

tel. 030 - 715383 (op werkdagen en

zaterdag na 13.00 uur)

Rijksarchief

De archieven van het Utrechtse Rijksarchief zijn weer gewoon in Utrecht raadpleegbaar na een ruim eenjarig verblijf in het A.R.A. te Den Haag als gevolg van een ingrijpende verbouwing van de depots.

Alle depots zijn nu voorzien van een zeer geavanceerd luchtbehandelingssysteem en de modernste vorm van rijdende stellingen.

De studiezalen van het Rijksarchief

Utrecht zijn geopend op:

maandag: 13.30 tot 17.00 uur

dinsdag t/m vrijdag: 9.00 tot 17.00 uur

zaterdag: 9.00 tot 12.30 uur

Cursussen genealogie en paleografie

De Utrechtse Gemeentelijke Archiefdienst organiseert dit jaar cursussen genealogie (voor begin-

ners) en paleografie, zowel Nederlandse als Latijnse.

De cursus genealogie omvat vijf lessen en het cursusgeld is f 75; de cursussen paleografie omvatten 14 lessen, voor f 115. Voor meer informatie: 030-736611

Expositie 100-jarige toren

Dit jaar is het honderd jaar geleden dat begonnen werd met de bouw van de watertoren aan de Lauwerhof te Utrecht. Tegelijk betekende dat de oprichting van de eerste watertoren in de Domstad. Expositie over de geschiedenis van deze watertoren.

Tot en met 5 november. Waterleidingmuseum, Lauwerhof 29 Utrecht, tel. 030-(2)487211

Oproep Werkgroep Inventarisatie Geveltekens

Op de oproep van het Utrechts Gevelteken Fonds in het tijdschrift Oud-Utrecht voor deelnemers aan het inventarisatieproject geveltekens buiten de singels, hebben enkele enthousiaste kandidaten gereageerd. Na een oriëntatie en een stadswandeling langs geveltekens werd met de inventarisatie begonnen. Op dit moment is de inventarisatie van de Dichterswijk afgerond en wordt er gewerkt aan de wijken Lombok, Wittevrouwen, Oudwijk, Wilhelminapark en Oog in Al. Voor de overige wijken (o.a. Sterrenwijk, Tolsteeg, Rivierenwijk, Tuindorp) kan het Gevelteken Fonds nog vrijwilligers gebruiken. Wij doen alsnog een oproep aan de lezers van Oud-Utrecht om te reageren. Voor wandelaars met oog voor detail en belangstelling voor de historie van Utrecht een unieke kans.

Voor uitgebreide informatie en documentatie kunt u zich richten tot: Susanne Weide, Teugelhof 9, 3511 VR Utrecht, 030 - 321797